

VẤN ĐỀ NGHIÊN CỨU CƠ CẤU XÃ HỘI Ở BUNGARI VÀ Ý NGHĨA THỰC TẾ CỦA NÓ

ĐẶNG CẢNH KHANH

RA đời vào cuối thế kỷ trước cùng với sự truyền bá những tư tưởng của chủ nghĩa xã hội khoa học, xã hội học Mác – Lênin ở Bungari đã có những đóng góp đáng kể vào công cuộc cách mạng to lớn của dân tộc làm thay đổi bộ mặt của xã hội, đưa nước Bungari ngày nay vào hàng ngũ những nước tiên tiến nhất thế giới.

Trải qua một thời gian dài tích lũy và phát triển, xã hội học đã chiếm một vị trí đặc biệt quan trọng trong hệ thống các khoa học xã hội và nói chung trong kho tàng văn hóa tinh thần của nước Bungari xã hội chủ nghĩa. Trường phái xã hội học mácxít ở Bungari với những kinh nghiệm quý báu trong nghiên cứu lý thuyết và thực nghiệm, trong việc áp dụng những thành quả khoa học vào cải tạo thực tiễn xã hội đang thu hút ngày càng nhiều sự chú ý của các nhà khoa học xã hội trên thế giới, đặc biệt là các nước xã hội chủ nghĩa.

Trong số những đề tài nghiên cứu được chú ý nhiều mặt, xã hội về cơ cấu xã hội đã có một vị trí đặc biệt trong xã hội học Bungari. Những công trình nghiên cứu về cơ cấu xã hội ở Bungari đã là cơ sở cho việc hình thành những sắc thái riêng biệt về lý luận và thực nghiệm của ((trường phái Bungari)), là những đóng góp mang đầy tính năng động và hiệu quả của xã hội học vào công cuộc xây dựng xã hội mới, xã hội xã hội chủ nghĩa ở Bungari.

Bởi vậy, tìm hiểu những bài học kinh nghiệm quý báu của các nhà xã hội học Bungari chúng ta cần đi sâu vào những đặc điểm của xã hội học Bungari, trong đó có việc nghiên cứu cơ cấu xã hội.

1. Vài nét về xã hội học Bungari

Đặc điểm đầu tiên của xã hội học mácxít Bungari là sự gắn bó chặt chẽ của nó với thực tiễn, là khả năng tham gia tích cực vào công cuộc cách mạng chung của dân tộc và của giai cấp công nhân. Vừa nâng cao hiệu quả thực tế của những công trình nghiên cứu, vừa xuất phát từ những nhu cầu cách mạng thực tế để không ngừng hoàn thiện bộ máy nghiên cứu lý luận và phương pháp luận của mình, đó là con đường phát triển đặc biệt của xã hội học Bungari.

Nhà xã hội học mác xít Bungari đầu tiên, vị lãnh tụ đầu tiên của giai cấp công nhân Bungari D.Blagoev, trong khi những tuyên truyền cho những tư tưởng của chủ nghĩa xã hội khoa học bao giờ cũng nhấn mạnh tới ý nghĩa cách mạng thực tiễn của nó. Trong tác phẩm của mình nhan đề : Chủ nghĩa xã hội là gì và nó có cơ sở xã hội ở nước ta hay không ?, Blagoev đã nhiều lần nhấn mạnh tới vai trò quan trọng của việc nghiên cứu thực tế xã hội trong cuộc đấu tranh cách mạng. Với những tài liệu thống kê, điều tra thực nghiệm phong phú, ông đã tiến hành phân tích xã hội học một cách sắc sảo tình hình kinh tế - xã hội và cơ cấu giai cấp của xã hội Bungari cuối thế kỷ trước và chỉ ra tính tất yếu của con đường cách mạng xã hội chủ nghĩa ở đất nước mình.

Những phương pháp nghiên cứu xã hội học cũng đã được G.Dimitrov, V.Koralov, C.Kirlov, và những nhà hoạt động nổi tiếng khác của Đảng Cộng sản Bungari sử dụng để phân tích, tìm hiểu và xác định rõ đặc điểm của xã hội Bungari. Những kết quả của việc nghiên cứu xã hội học sâu sắc các quá trình và hiện tượng xã hội của nước Bungari tư bản chủ nghĩa đã góp phần vào việc xác định đúng đắn những nhiệm vụ cách mạng cụ thể của Đảng Cộng sản.

Sự phát triển của xã hội học mácxít Bungari gắn liền với tên tuổi của hai nhà triết học và xã hội học nổi tiếng Todor Pavlov và Ivan Khadziski. Từ năm 1930, đứng trên lập trường của chủ nghĩa Mác-Lênin, T.pavlov đã chứng minh quan niệm về tính độc lập của xã hội học như là một vũ khí lợi hại để đấu tranh và cải tạo cách mạng thực tế xã hội. Nếu T.Pavlov nghiên cứu sâu những vấn đề lý luận xã hội học, truyền bá tích cực cho tư tưởng xã hội học mác xít, thì Khadziski lại tiến hành một loạt những công trình nghiên cứu thực nghiệm dưới ánh sáng của hệ thống tư tưởng mác xít. Ông đã sử dụng những phương pháp xã hội học rất độc đáo thâm nhập vào đời sống xã hội, nắm bắt và lý giải tâm trạng và nếp sống của các tầng lớp nhân dân, đặc biệt là giai cấp công nhân Bungari. Mặt khác, để hiểu được những biến động trong cơ cấu xã hội, Khadziski đã phân tích, so sánh những tài liệu thống kê về dân số và kinh tế, dùng nó để lý giải cho những luận cứ khoa học của mình. Điều đó đã cho phép ông phát hiện ra những vấn đề có ý nghĩa, kiến nghị đượ với Đảng Cộng sản Bungari những giải pháp đúng đắn cho một loạt vấn đề bức thiết của cách mạng.

Sau khi cách mạng thành công, nhận rõ vai trò quan trọng của nghiên cứu xã hội học đối với nhận thức, giải thích và quản lý các quá trình xã hội, Đảng Cộng sản Bungari luôn luôn chú ý phát triển chuyên ngành khoa học này. Trong các nghị quyết của mình, Đảng Cộng sản Bungari bao giờ cũng nhấn mạnh tới sự cần thiết phải sử dụng một cách có hệ thống những công trình nghiên cứu xã hội học trong thực tiễn những công tác của các cơ quan, chính quyền và các tổ chức Đảng. Báo cáo tại Đại hội Đảng lần thứ IX đã nói rõ : ((Xã hội

chúng ta càng phát triển thì trình độ khoa học trong sự lãnh đạo của Đảng càng quan trọng. Việc ban chấp hành Trung ương Đảng, các tổ chức của Đảng nghiên cứu thực tiễn một cách sâu sắc và khách quan là do cơ sở cần thiết nhất để lãnh đạo một cách khoa học mọi quá trình xã hội..., do đó những công trình nghiên cứu sâu sắc về xã hội học, việc thông tin kịp thời, khách quan việc điều tra thực nghiệm có một ý nghĩa đặc biệt to lớn)) (1).

Năm 1967, Bộ Chính trị Ban chấp hành Trung ương Đảng Cộng sản Bungari đã ra một nghị quyết đặc biệt nhan đề ((Về việc phát triển hơn nữa những nghiên cứu xã hội học ở nước ta)). Nghị quyết đã khẳng định : ((Chúng ta cần phải coi việc nghiên cứu xã hội học là một công tác quan trọng và có trách nhiệm. Việc nghiên cứu đó phải được chuẩn bị chu đáo, được tiến hành với trình độ khoa học cao và phải góp phần đắc lực nhất cho việc nâng cao hiệu quả công tác của Đảng và Nhà nước trên mọi lĩnh vực khác nhau của công cuộc xây dựng chủ nghĩa xã hội)). Nghị quyết mở ra một giai đoạn mới cho việc phát triển nghiên cứu xã hội học, tạo điều kiện thuận lợi cho nó thâm nhập và đóng góp vào việc cải tạo cách mạng thực tế xã hội.

Xuất phát từ những đòi hỏi của thực tiễn, xã hội học ở Bungari đã được thể chế hóa với tư cách một khoa học hàn lâm, một chuyên ngành quan trọng tại các trường đại học và được xây dựng thành một mạng lưới khoa học chặt chẽ từ Trung ương tới địa phương trong nhiều cơ quan tổ chức và quản lý xã hội của Đảng và Nhà nước. Bởi vậy, mối quan hệ giữa nhận thức xã hội học với thực tiễn của công cuộc xây dựng chủ nghĩa xã hội ngày càng gắn bó chặt chẽ.

Trong xu hướng chung của sự phát triển ngày càng mạnh mẽ những công trình nghiên cứu xã hội học. Hội xã hội học Bungari đã được thành lập, tập hợp xung quanh mình trên dưới 6000 nhà nghiên cứu ở rất nhiều cơ quan, tổ chức khác nhau. Hoạt động của Hội đã tạo ra sự thống nhất chung về mặt phương hướng nghiên cứu, giải quyết những vấn đề lý luận và phương hướng nghiên cứu, giải quyết những vấn đề lý luận và phương pháp luận cho việc nhận thức và lý giải những quá trình vận động và phát triển của thực tế xã hội ở Bungari.

Viện Xã hội học thuộc Viện Hàn lâm khoa học Bungari là cơ quan nghiên cứu quan trọng nhất được giao trách nhiệm lãnh đạo những công trình nghiên cứu xã hội học với quy mô lớn, đáp ứng nhu cầu của các cơ quan Nhà nước và Đảng, giải đáp những vấn đề quan trọng và cấp bách mà Đảng và Nhà nước quan tâm. Ngoài ra, đầu năm 1970, một viện nghiên cứu xã hội học khác cũng được thành lập dưới sự lãnh đạo trực tiếp của Ban chấp hành Trung ương Đảng để cung cấp những thông tin khoa học mới mẻ nhất, góp phần vạch ra những chính sách cần thiết, tương ứng với sự vận động nhanh chóng và mới mẻ của quá trình cải tạo cách mạng xã hội.

Ngoài hai cơ quan quan trọng trên, hiện nay, ở Bungari còn có Trung tâm nghiên cứu xã hội học trực thuộc Hội đồng trung ương các công đoàn Bungari. Trung tâm này hướng những đề tài nghiên cứu của mình vào sự thay đổi cơ cấu xã hội của giai cấp công nhân, vấn đề phát triển hệ tư tưởng của giai cấp công nhân, phong trào lao động xã hội chủ nghĩa, vấn đề sự tham gia của giai cấp công nhân vào việc quản lý xí nghiệp, quản lý xã hội, vai trò của kỷ luật lao động trong công nhân ,v.v...

Ở Bungari, Trung tâm nghiên cứu xã hội học thanh niên thuộc Ban chấp hành Trung ương Đoàn Thanh niên cộng sản Dimitrov cũng có một vị trí đặc biệt. Trung tâm này nghiên cứu các vấn đề đời sống và tư tưởng của những người Bungari trẻ tuổi, vị trí và vai trò của họ trong công cuộc xây dựng xã hội xã hội chủ nghĩa. Những đề tài xã hội học thường xuyên của trung tâm là cơ cấu nghề nghiệp của thanh niên, sự di chuyển của thanh niên từ nông thôn ra đô thị, việc hướng nghiệp cho lớp thanh niên học sinh, việc giáo dục tinh thần yêu nước, tinh thần quốc tế vô sản cho thanh niên, v.v...

Cùng với những tổ chức nghiên cứu xã hội học quy mô kể trên, ở Bungari còn có nhiều phòng ban xã hội học đặt tại hàng loạt các bộ, các cơ sở kinh tế - xã hội, các xí nghiệp trung ương và địa phương. Chẳng hạn như Ban xã hội học trực thuộc Ủy ban trung ương Mặt trận tổ quốc, Ban xã hội học trực thuộc Trung ương Hội liên hiệp phụ nữ, Trung tâm nghiên cứu xã hội học trực thuộc Ủy ban phát thanh và truyền hình, v.v... Từ đầu năm 1967, ở tất cả các tỉnh, những phòng nghiên cứu xã hội học có từ 10 tới 30 cán bộ được thành lập dưới sự chỉ đạo trực tiếp của tỉnh ủy đã đưa con số những nhà nghiên cứu xã hội học ở Bungari tăng lên đáng kể.

Để tiếp thu những thành quả nghiên cứu xã hội học, học tập những kinh nghiệm và phương pháp nghiên cứu tiên tiến nhất, các nhà xã hội học Bungari đã triển khai mạnh mẽ những hoạt động quốc tế của mình. Họ tham gia thường xuyên vào hầu hết các hội nghị xã hội học quốc tế, có mặt tại hầu hết các phân ban, đặt vấn đề, trao đổi, tranh luận trên tất cả các lĩnh vực chuyên biệt mà các nhà xã hội học quốc tế quan tâm. Giáo sư Z.Osavcov với tư cách là Phó chủ tịch Hiệp hội xã hội học quốc tế cùng với rất nhiều nhà xã hội học nổi tiếng của Bungari như N.Jakhen, S.Mikhailov, V.Dobrijanov với tiếng nói có uy tín của mình đã góp phần làm hình thành trên diễn đàn khoa học xã hội học thế giới xu hướng riêng biệt của ((trường phái xã hội học mácxít Bungari)).

Mặc dù còn tồn tại những vấn đề lý luận và phương pháp luận chuyên ngành cần phải giải quyết và sẽ dần dần được giải quyết, xã hội học ở Bungari với khả năng sử dụng ngày càng lớn những trí thức khoa học của nó vào thực tiễn, vào việc nâng cao hiệu quả của việc

nhận thức và quản lý các quá trình vận động và phát triển cách mạng của xã hội đang tiếp tục phát huy mạnh mẽ những ưu thế của mình.

2. Về mô hình lý thuyết của việc nghiên cứu cơ cấu xã hội.

Đóng góp quan trọng đáng kể của các nhà xã hội học Bungari vào công cuộc cách mạng xã hội chủ nghĩa ở Bungari là việc xây dựng được một hệ thống những khái niệm xã hội học cơ bản để nhận thức và vạch ra mô hình tổng quát nhất những sự vận động và phát triển của xã hội Bungari hiện đại. Với mô hình tổng quát này, xã hội học Bungari đã được nghiên cứu một cách cơ bản trên cơ sở cơ cấu của nó, phương hướng vận động và phát triển tất yếu của nó cũng như mức độ và khả năng đóng góp của nhân tố chủ thể vào quá trình này.

Ngay từ những năm 30, nhà triết học và xã hội mácxít Bungari, Viện sĩ Todor Pavlov đã nhấn mạnh tới việc cần thiết phải nhận thức không chỉ những quy luật chung nhất của sự vận động và phát triển của xã hội (chủ nghĩa duy vật lịch sử) mà còn cả mô hình cơ cấu tổng quát nhất của xã hội (xã hội học đại cương). Trong tác phẩm nổi tiếng của mình, Lý luận về phản ánh, ông đã nhấn mạnh : ((Đối với nhà xã hội học, người đại diện cho một khoa học đặc biệt, thì nhiệm vụ chủ yếu là phải nghiên cứu, xác định được cơ cấu và tính quy luật của cơ cấu xã hội)) (2).

Những luận điểm có tính chất phương pháp luận của Todor Pavlov đã được các nhà xã hội học Bungari sau này mở rộng và đi sâu hơn. Nhận thức và đánh giá đúng đắn vai trò của việc nghiên cứu cơ cấu xã hội, coi nó là cơ sở để hiểu biết một cách tổng quát nhất về xã hội, các nhà xã hội học Bungari luôn luôn nhấn mạnh : ((Mọi cố gắng nhằm nắm vững và hiểu biết xã hội như một hệ thống đều dựa trên sự hiểu biết cụ thể về cơ cấu của nó)) (3).((Việc phân tích cơ cấu cho ta chiếc chìa khóa để hiểu được hệ thống toàn diện của xã hội)) (4).

Việc nghiên cứu cơ cấu xã hội tổng quát nhất đã tạo điều kiện cho các nhà xã hội học Bungari có cơ sở để hình thành một mô hình lý thuyết trừu tượng làm cơ sở cho sự phát triển lý luận xã hội học những phạm vi nhỏ hơn của cơ cấu xã hội (những cơ cấu nhỏ), nghiên cứu các quá trình và hiện tượng xã hội riêng biệt trong quá trình chung của một hệ thống xã hội chính thể. Nó cho phép việc nghiên cứu không chỉ dừng lại ở sự khẳng định đối tượng nghiên cứu như là một cơ cấu riêng, tương đối độc lập, mà còn đặt đối tượng đó vào vị trí, vai trò chức năng của nó trong cơ cấu chung của toàn bộ xã hội.

Trên cơ sở thực tiễn của việc nghiên cứu cơ cấu xã hội, đi sâu phân tích mối quan hệ tương hỗ giữa các thành phần cơ bản nhất của xã hội, từ những năm 60, trên sách báo xã hội học Bungari xuất hiện một khái niệm mới : khái niệm ((cơ cấu xã hội học của xã hội)). Tiền

đề lý luận và thực tiễn của việc hình thành khái niệm này là ở chính những nhu cầu phải hiểu biết và nắm được một mô hình cơ cấu tổng quát nhất trước khi phân tích và đi sâu vào những quá trình và hiện tượng riêng lẻ của xã hội.

Rõ ràng, xã hội có một cấu trúc thật phức tạp với muôn ngàn những mối dây liên hệ, giữa các quá trình và hiện tượng, giữa cơ cấu nhỏ tạo thành sự thống nhất toàn vẹn chung. Theo Mác, xã hội không phải là sự kết hợp của những cá nhân đơn lẻ mà là sự tổng hòa của những mối quan hệ, là sản phẩm của những sự tương tác giữa người với người. Những sự tương tác này, hiểu rộng hơn được thực hiện không chỉ trực tiếp giữa các cá nhân với cá nhân, mà còn ở dưới những dạng thức của các tổ chức và thiết kế xã hội của mỗi một xã hội lịch sử - cụ thể, tạo thành hệ thống hữu cơ của riêng chúng. Nói một cách khác, xã hội là một hệ thống cơ cấu của những tương tác giữa các chủ thể xã hội, hệ thống này có các mức độ phong phú khác nhau của những sự liên kết và giao tiếp kinh tế, văn hóa, lối sống... tạo ra sự tự vận động và phát triển của chính nó.

Bởi vậy, nhà xã hội học sẽ không thể nhận thức được đúng đắn xã hội, sẽ bị rơi vào trò chơi của ((những người mà sờ voi)) nếu họ không nhìn thấy và vạch ra được kết cấu cơ bản nhất, chung nhất của xã hội, những đường hướng lớn nhất của sự tương tác xã hội. Trong trường hợp này, việc xây dựng mô hình khái niệm về cơ cấu xã hội học của xã hội đã đáp ứng được một cách thực tế những đòi hỏi phương pháp luận nói trên.

Trong sách vở xã hội học Bungari, khái niệm cơ cấu xã hội học của xã hội được dùng để chỉ cấu trúc cơ bản nhất, bộ khung lớn nhất của cơ cấu xã hội. Nó chứa đựng những điều kiện cần thiết nhất cho sự tồn tại và phát triển của toàn bộ hệ thống xã hội những sự tương tác qua lại giữa các bộ phận cấu thành cơ bản nhất, quy định bản chất và đặc điểm của một xã hội cụ thể. Khái niệm cơ cấu xã hội học của xã hội cho phép hình dung xã hội như một mặt cắt ngang, trong đó chúng ta có thể thấy được toàn bộ kết cấu của xã hội, các bộ phận cấu thành tương đối độc lập của nó và cách thức tác động qua lại giữa các bộ phận này.

Lấy lao động làm cơ sở cho sự tồn tại và phát triển của xã hội, coi hoạt động lao động của con người làm điểm xuất phát đầu tiên để rút ra cơ cấu cơ bản nhất của xã hội (cơ cấu xã hội học của xã hội – theo các nhà xã hội học Bungari), các nhà xã hội học Bungari đã vạch ra năm thành phần cơ bản nhất tạo thành bộ khung của toàn bộ cơ cấu xã hội. Thứ nhất, hoạt động sản xuất ra của cải vật chất, giúp cho sự tồn tại và phát triển của xã hội. Thứ hai, không thể có nền sản xuất vật chất nào tồn tại được nếu không có những hoạt động tái sản xuất thường xuyên về sinh học của con người và xã hội. Thứ ba, những hoạt động sản xuất của cải tinh thần, những giá về văn hóa, tư tưởng. Thứ tư, những hoạt động để quản lý các mối quan hệ và quá trình xã hội. Thứ năm, những hoạt động giao tiếp và thông tin.

Năm thành phần cơ bản này, mà không có chúng thì không thể có xã hội, là cơ sở để tạo thành xã hội với tư cách là một hệ thống, một cơ cấu chỉnh thể của mỗi xã hội lịch sử - cụ thể. Ý nghĩa phương pháp luận của việc tách biệt theo kiểu phân tích năm thành phần cơ bản của cơ cấu xã hội là ở chỗ nó cho phép nhà xã hội học nhìn rõ chúng trong sự ổn định tương đối, đi sâu vào chúng mà không bị cô lập khỏi toàn bộ hệ thống.

Trên thực tế, việc nghiên cứu cơ cấu xã hội trên cơ sở nắm vững mô hình cơ bản của nó đã giúp cho các nhà xã hội học Bungari tạo được sự thống nhất giữa những công trình nghiên cứu vĩ mô và vi mô, vừa nghiên cứu xã hội với tư cách là một tổng thể, vừa dưới ánh sáng của việc nhận thức tổng thể đi sâu hơn vào việc phân tích những khía cạnh riêng biệt.

Trên cơ sở làm việc với mô hình lý thuyết cơ cấu xã hội học trừu tượng của xã hội cụ thể hóa nó dần dần trong những cơ cấu nhỏ, lý giải những mặt khác nhau, đa dạng của cuộc sống xã hội, các nhà xã hội học Bungari đã đạt được những thành công nhất định trong việc giải đáp những vấn đề quan trọng đang đặt ra trong quá trình xây dựng xã hội xã hội chủ nghĩa ở Bungari.

3. Nghiên cứu cơ cấu xã hội ở Bungari và ý nghĩa thực tế của nó.

Từ những vấn đề lý luận và phương pháp luận nói trên, các nhà xã hội học Bungari đã hướng những công trình nghiên cứu thực nghiệm chủ yếu vào việc mổ xẻ, phân tích những vấn đề của cơ cấu xã hội Bungari hiện đại, tìm ra những quy luật và mâu thuẫn khách quan của nó, tạo ra cơ sở khoa học cho việc đề ra những chính sách tương ứng.

Sự thử nghiệm đáng kể đầu tiên nhằm nhận thức xã hội như một chỉnh thể trên cơ sở những thông tin thực nghiệm là công trình nghiên cứu xã hội học với tên gọi : Điều tra về cơ cấu và mối tương quan giữa thành thị và nông thôn. Lãnh đạo công trình này là hai nhà xã hội học lớn của Bungari, giáo sư Z.Osavcov và giáo sư N.Jakhen. Cộng tác với họ là một tập thể lớn gồm 293 nhà xã hội học, 3,433 điều tra viên. Những người nghiên cứu đã sử dụng một loạt những tài liệu thống kê của Đảng và Nhà nước, điều tra và phỏng vấn 18,966 công dân. Họ quan tâm tới một loạt những vấn đề cơ bản của xã hội Bungari trong thời kỳ quá độ xây dựng chủ nghĩa xã hội. Chẳng hạn, những biến động trong cơ cấu giai cấp và xã hội, sự hình thành và phát triển của giai cấp công nhân, giai cấp nông dân trong cuộc cách mạng về quan hệ sản xuất, tư tưởng và tâm lý của giai cấp và tầng lớp xã hội, v.v....

Những người tham gia cuộc điều tra trên đã xử lý một lượng thông tin thực nghiệm to lớn nhằm giải thích cơ cấu xã hội tổng quát nhất của xã hội Bungari, phát hiện những sự tác

động qua lại giữa nhưng phạm vi cơ bản, những lĩnh vực chủ yếu của đời sống xã hội, tạo ra tiền đề khoa học cho những cuộc điều tra thực nghiệm cụ thể sau này.

Kết luận quan trọng nhất mà các tác giả của công trình nghiên cứu nói trên đưa ra là : giai đoạn quá độ của cuộc cách mạng xã hội chủ nghĩa là giai đoạn tạo ra nhiều biến động dữ dội nhất về cơ cấu xã hội. Nó biểu hiện trên những vấn đề xã hội học như : sự phát triển vượt bậc về số lượng của giai cấp công nhân, sự phân hóa xã hội gay gắt ở nông thôn, sự du nhập ồ ạt vào đội ngũ giới trí thức những thành phần mới mẻ xuất thân từ nhân dân lao động, hiện tượng đô thị hóa và cơn lốc của những sự di dân từ nông thôn vào đô thị, v.v... Những biến động về cơ cấu xã hội cũng kéo theo những đổi thay trong tâm lý, tư tưởng, lối sống của các tầng lớp xã hội, làm đổi thay các mối quan hệ xã hội.

Từ sự nghiên cứu những biến động về cơ cấu xã hội, các nhà nghiên cứu đã phân tích và lý giải sâu sắc những vấn đề cụ thể đang đặt ra trong xã hội. Chẳng hạn, khi theo dõi sự phát triển của đội ngũ công nhân từ 17 % năm 1946 lên 65 % năm 1966 trong cơ cấu xã hội, họ nhận xét rất đúng đắn rằng : ((Trong sự phát triển mạnh mẽ về số lượng, một bộ phận đáng kể ở giai cấp công nhân mặc dù có địa vị kinh tế - xã hội của giai cấp công nhân nhưng vẫn chưa hoàn toàn thích nghi với tâm lý, tư tưởng và đạo đức của giai cấp công nhân)). Bởi vậy, các nhà xã hội học kiến nghị : ((Cần phải có những chính sách thích hợp tăng cường giáo dục tư tưởng và phẩm chất cho những công nhân này)) (5).

Quy mô của công trình nghiên cứu, những kết luận cụ thể rút ra từ những thông tin thực nghiệm thận trọng và khoa học đã giúp cho các nhà xã hội học Bungari khái quát thành những tác phẩm lý luận, giải đáp những vấn đề chung của cuộc cách mạng xã hội chủ nghĩa. Sau cuộc điều tra xã hội học kể trên, một loạt những công trình nghiên cứu lý luận ra đời đã đề cập tới tính quy luật của những giai đoạn xây dựng xã hội xã hội chủ nghĩa, về sự phân kỳ của chủ nghĩa xã hội và chủ nghĩa cộng sản, xu hướng biến đổi của cơ cấu xã hội trong giai đoạn xã hội xã hội chủ nghĩa phát triển, v.v...

Các nhà xã hội học dưới sự chỉ đạo của giáo sư Osavcov đã xuất bản những công trình tổng hợp nhất về lý luận và thực tiễn của công cuộc xây dựng chủ nghĩa xã hội, kiến nghị với Đảng và Nhà nước Bungari những luận điểm khoa học quan trọng . Chẳng hạn, trên cơ sở nghiên cứu cơ cấu giai cấp - xã hội và những biến động của nó, các nhà xã hội học Bungari đã dự báo và kiến nghị những chính sách kinh tế, xã hội trong từng giai đoạn, hướng tới xóa bỏ dần sự ngăn cách giữa các giai cấp. Trong số những kiến nghị của họ có sự nghiên cứu xác định những luận điểm khoa học ủng hộ việc xây dựng những cơ cấu công - nông nghiệp, cơ cấu nông - công nghiệp, tiến tới việc công nhân hóa giai cấp nông dân, trí thức hóa

giai cấp công nhân và cùng với sự phát triển không ngừng của công cuộc cách mạng xã hội chủ nghĩa tiến dần tới mục tiêu của sự nhất thể hóa xã hội.

Coi lao động là một trong những phạm vi hoạt động cơ bản nhất trong cơ cấu hoạt động chung của xã hội, vào cuối những năm 60, các nhà xã hội học Bungari đã tiến hành một loạt cuộc điều tra thực nghiệm về cơ cấu của những hoạt động lao động, những khía cạnh xã hội của việc nâng cao năng suất và hiệu quả lao động. Một trong những công trình thực nghiệm nói trên đã được hướng vào đội ngũ thanh niên công nhân và tập thể của họ, những người đang đi đầu trong phong trào lao động sản xuất, lực lượng hăng hái và tích cực nhất trong việc tiếp thu khoa học và kỹ thuật tiên tiến. Ở đây, dưới góc độ nghiên cứu cơ cấu, các nhà xã hội học Bungari đã phân tích và giải quyết hai vấn đề :

Thứ nhất, nghiên cứu cơ cấu của những hoạt động lao động trong trạng thái tương đối ổn định và chuyên biệt của nó, đi sâu vào cơ cấu của những tập thể sản xuất, mối quan hệ giữa các thành viên trong tập thể, sự tổ chức và quản lý lao động, việc tiếp thu khoa học – kỹ thuật, tính kỷ luật của người công nhân, v.v...

Thứ hai, trong khi coi cơ cấu của những hoạt động lao động là một mặt cơ bản nằm trong cơ cấu chung của toàn bộ xã hội, các nhà nghiên cứu đã phân tích những mối quan hệ tương hỗ, sự tác động qua lại giữa chúng. Họ đi sâu tìm hiểu ảnh hưởng của những nhân tố xã hội, kinh tế, chính trị, tư tưởng, sinh hoạt vật chất, sinh hoạt cộng đồng, thông tin, giao tiếp v.v... tới tính tích cực của những người lao động, tới thái độ của họ đối với công việc chung của tập thể.

Quan niệm nói trên đã trở thành xuất phát điểm và cơ sở lý luận của công trình nghiên cứu thực nghiệm tại nhà máy ((Elfrom)) dưới sự chỉ đạo trực tiếp của giáo sư S.Mikhailov. Những người nghiên cứu đã coi xí nghiệp như một cơ cấu xã hội học đặc thù và bằng những phương pháp điều tra, quan sát đặc biệt, phân tích, đánh giá mối quan hệ giữa sự phát triển mạnh mẽ của khoa học – kỹ thuật với hành vi lao động, thái độ, tư tưởng, tâm lý của công nhân. Công trình nghiên cứu là kiểu mẫu của việc điều tra thực nghiệm dưới góc độ phân tích cơ cấu, một điển hình của những phương pháp nghiên cứu mang dấu ấn đặc biệt của xã hội học Bungari (6).

Phương pháp luận của việc nghiên cứu cơ cấu xã hội được coi là cơ sở cho việc nghiên cứu một loạt vấn đề chuyên biệt khác như xã hội học về dân số lao động, xã hội khoa học, xã hội học quản lý xã hội và nhiều lĩnh vực quan trọng khác của đời sống xã hội như chính trị, pháp luật, đạo đức và văn hóa tinh thần. Dưới ánh sáng của Nghị quyết về cải tiến công tác tư tưởng (tháng 2 năm 1974), ngoài một số công trình có tính chất lý luận chung về bản chất của hệ tư tưởng, phương pháp luận trong đấu tranh tư tưởng, các nhà xã hội học

Bungari còn tiến hành nghiên cứu nhiều mặt cụ thể của quá trình tư tưởng. Điểm mới trong các công trình nói trên là : với cách tiếp cận xã hội học cơ cấu, những nhà nghiên cứu đã đi sâu phân tích những cơ chế của quá trình tư tưởng, mối quan hệ của cơ chế đó với môi trường xã hội, vạch ra đường hướng tối ưu nhất để nâng cao hiệu quả của công tác quan trọng này.

Bước vào giai đoạn xây dựng xã hội xã hội chủ nghĩa phát triển, trước những đòi hỏi mới của cách mạng, nhu cầu điều tra cơ bản, nhận thức toàn diện cơ cấu xã hội hiện đại ở Bungari lại cuốn hút sự quan tâm của các nhà xã hội học. Để chuẩn bị cơ sở lý luận và khoa học cho những chính sách của mình trong giai đoạn này. Đảng Cộng sản Bungari đã đầu tư mạnh mẽ cho công tác nghiên cứu khoa học, đặc biệt là điều tra toàn diện về cơ cấu xã hội của xã hội Bungari.

Khác với những cuộc điều tra về cơ cấu xã hội được tiến hành trước đây mười năm, lần này, phạm vi đề tài và quy mô của những công trình nghiên cứu được mở rộng hơn. Tác phẩm rất có giá trị Cơ cấu xã hội học của xã hội Bungari hiện đại của tập thể các nhà nghiên cứu dưới sự chủ biên của giáo sư Z.Osavcov là một món quà quý báu của các nhà xã hội học Bungari dâng lên Đại hội Đảng toàn quốc lần thứ XI. Với sự điều tra toàn diện về xã hội, tái tạo lại cơ cấu xã hội và những mối quan hệ tương hỗ giữa các thành phần cơ bản của nó dưới dạng khái quát khoa học, các nhà xã hội học Bungari đã kiến nghị với Đảng và Nhà nước những ý kiến quan trọng và thiết thực. Dựa trên kết quả của những công trình thực nghiệm, hàng loạt các tác phẩm xoay quay việc nghiên cứu cơ cấu đã được xuất bản trong giai đoạn này Đảng chú ý hơn cả là những công trình nghiên cứu về : Phương hướng cơ bản của sự phát triển cơ cấu giai cấp – xã hội ở Bungari trong công cuộc xây dựng xã hội xã hội chủ nghĩa (1977) của K.Dimitrov. Dân cư và cơ cấu xã hội cơ bản (1977) của N.Mincov. Những biến động trong cơ cấu của giai cấp công nhân (1977) của Misev. Cơ cấu giai cấp – xã hội của nông thôn Bungari (1977) của P.Fetcov. Cơ cấu xã hội về những người nông dân (1976) của Ivanov. Các vấn đề xã hội của việc liên kết công – nông nghiệp (1977). Liên kết công – nông nghiệp và sự hình thành đội quân nông nghiệp của giai cấp công nhân (1978) của Costadinov, v.v...

Kết luận cơ bản của các nhà nghiên cứu về giai đoạn này là, với sự phát triển của công cuộc xây dựng xã hội xã hội chủ nghĩa phát triển, xã hội Bungari đang bước dần vào những sự ổn định vững chắc. Khác với giai đoạn quá độ, giai đoạn này, cơ cấu của xã hội ít những biến động. Phần lớn những biến động trong cơ cấu xã hội không xuất phát từ tính chất gay gắt của cuộc cách mạng về quan hệ sản xuất như trước đây mà từ chính sự phát triển mạnh mẽ của cuộc cách mạng khoa học – kỹ thuật.

Trong xu hướng ngày càng lớn của sự xích lại gần nhau giữa nông thôn và đô thị, các nhà xã hội học đã kiến nghị nhiều chính sách kinh tế và xã hội quan trọng. Chẳng hạn như chính sách phúc lợi đối với nông dân tập thể trên cơ sở tương ứng với công nhân tại các đô thị, quyền nghỉ hưu, nghỉ phép năm và đau ốm, chính sách phát triển những hệ thống dịch vụ ở nông thôn, chính sách khuyến khích vật chất đối với lực lượng trí thức đang làm việc tại nông thôn (chiếm 35% giới trí thức), v.v...

Trong bối cảnh thực tế của công cuộc xây dựng xã hội xã hội chủ nghĩa phát triển, các nhà xã hội học Bungari cũng rất chú trọng nghiên cứu về chính sách xã hội, coi chính sách xã hội là một yếu tố quan trọng nhằm nâng cao tính tích cực cách mạng của quần chúng nhân dân. Các nhà xã hội học Bungari nghiên cứu không phải ở chính bản thân chính sách xã hội mà còn ở vị trí, vai trò và mối quan hệ tương hỗ của nó với cơ cấu trung của xã hội. Họ quan sát và theo dõi đường dây liên hệ từ nghiên cứu khoa học tới sự hình thành chính sách xã hội, việc thực hiện những chính sách này và hiệu quả thực tế của nó. Nhiều nhà nghiên cứu đã chú trọng phân tích cơ cấu của các tổ chức chính trị, các cơ quan thực thi chính sách và cuối cùng sự tác động phản hồi, hoặc tích cực, hoặc tiêu cực, của thực tế đối với những mục tiêu ban đầu của những chính sách này.

*

* *

Trong những năm gần đây, đúng như nhận xét của Ban chấp hành Trung ương Đảng Cộng sản Bungari, các khoa học xã hội, trong đó có xã hội học, đang ở vào thời kỳ phát triển toàn diện và mạnh mẽ, thời kỳ trưởng thành về mặt cán bộ và sâu sắc về mặt khoa học. Những nét phác họa ngắn gọn trên đây không thể nói hết những gì mà các nhà xã hội học Bungari đã làm được, những thành tựu khoa học, những vấn đề lý luận và phương pháp luận còn phải giải quyết và làm sáng tỏ. Tuy nhiên, kinh nghiệm của các nhà xã hội học Bungari, đặc biệt ở lĩnh vực nghiên cứu cơ cấu xã hội, vẫn là những bài học quý báu cho việc xây dựng ngành khoa học còn mới mẻ nhưng lại rất quan trọng này ở nước ta.